Հ. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱ-ԴԱՎԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԿԱՐԺԵՔ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԸ

«ԳԻՐՔ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐՄԱՏ ՀԱՒԱՏՈՅ»*

Նամակի այս նախադասության մեջ մեր կողմից ընդգծված երկու բառերը ցույց են տալիս, որ Այգեկցու ուղարկած գիրքը կոչվում էր «Արմատ հաւատոյ», այլ խոսքով՝ «Արմատ հաւատոյ»-ն Վարդան Այգեկցու հեղինակությունն էր:

* * *

Առ այսօր երևան չի եկել «Արմատ հաւատոյ»-ի այն հեղինակային օրինակը, որից առաջացել են գոյություն ունեցող երկու խմբագրությունները:

Սկզբնական շրջանի ուսումնասիրողների՝ Մարտենի, Յորդանի և նրանց ուղեկցող մի քանի գիտնականների համար չէր էլ գոյություն ունեցել այդպիսի հարց: Նրանց համար Փարիզի № 85–153 ձեռագիր օրինակը, որի հետ նույն էր Էջմիածնի Մատենադարանի № 2080 օրինակը, համարվում էր միակը, ուստի և՝ հենց հեղինակային օրինակ:

Տեր-Մկրտչյանի մոտ՝ հեղինակային օրինակ էր համարվում Էջմիածնի Մատենադարանի № 512 ձեռագիր օրինակը, որը մեր հետազոտությունների արդյունքով հանդիսանում է ընդարձակ խմբագրության օրինակներից մեկը և՝ ոչ թե հեղինակային օրինակ:

Թոմսոնը խոսք չի անում հեղինակային օրինակի մասին և դժվար է ասել, թե նա որպես այդպիսին է համարում Երուսաղեմի № 2331 ձեռագիրը, որն, ինչպես տեսանք, նրա կարծիքով՝ եղած օրինակների մեջ պիտի լինի բոլորից ընդարձակը:

Ի բացակայության «Արմատ հաւատոյ»-ի հեղինակային օրինակի՝ առաջանում է գոյություն ունեցող օրինակների հիման վրա այն վերականգնելու

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1972 թ. № Ը-ից:

հարց։ Արդեն ասվեց, որ ընդարձակ խմբագրության բնագիրն, իր թերություններով հանդերձ, շատ մոտ է հեղինակային օրինակին և հիմնականում պահել է նրա կերպարանքը։ Նա ունի ամբողջականության բոլոր հատկանիշները, միայն մնում է, որ ընդարձակ և համառոտ խմբագրություններին պատկանող բոլոր օրինակների համեմատական ուսումնասիրությամբ վերակառուցվի նրա բնագրական կազմը։ Այդ ուղղությամբ մեր կատարած աշխատանքների հիման վրա այժմ ներկայացնում ենք «Արմատ հաւատոյ»-ի հետևյալ պատկերը, որի շրջանակներում կիրագործվի Վարդան Այգեկցու այս նշանավոր ու թանկարժեք ժողովածուի քննական բնագրի պատրաստումը։

Ինչ խոսք, որ «Արմատ հաւատոյ»-ի կառուցվածային հարցերն անկախ չեն նրա բնագրային հարցերից, ուստի և մեր ներկայացրած կառուցվածային պատկերն իր պատճառաբանումը կգտնի բնագրաքննական այն հետազոտությունների մեջ, որոնք վերապահվում են ուրիշ առիթի։ Միայն ասենք, որ բնագրաքննական հետագա հետազոտությունները չեն խախտի «Արմատ հաւատոյ»-ի այս կառուցվածքը, թեև կարող են որոշ փոփոխությունների ենթարկվել կամ ճշգրտվել նշված վկայությունների հեղինակային անունները և կամ նրանց աղբյուրները[41]։

---

[41] Ի դեպ՝ հայտնենք, որ մեր «Վարդան Այգեկցին իր նորայայտ երկերի լույսի տակ» աշխատության մեջ, տակավին ձեռնամուխ եղած չլինելով աղբյուրների քննությանը, տվել ենք միայն վկայակոչված հեղինակների անվանացանկը՝ քաղելով ձեռագիր օրինակներից (էջ 33—34)։ Այդ ցանկում որոշ ճշտումներ, ի հարկե, կատարել ենք, և նույնիսկ մի քանի հիմնական ճշտումներ (օրինակ՝ **Ուիտալ Հռոմայեցի**=**Բիտալիոս Անտիոքացի**, **Ամոիկոս** կամ **Ամղիկոս**=**Ամփիլոքոս Իկոնացի**, և այլն), բայց մի շարք անուններ դեռ ենթակա են մնում ճշգրտման և կամ ուրիշ անուններով փոխարինման։ Անհրաժեշտ ճշտումները հետզհետե կկատարվեն աղբյուրների քննության և բնագրաբանական հետազոտությունների ընթացքում։

ԳԻՐՔ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐՄԱՏ ՀԱՒԱՏՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ա.
ՍԱԿԱՒ ԲԱՆ ՄԵՐ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Արդ ես ողորմելիս՝ Վարդան վարդապետս եւ նուաստացեալս ի գործառնութենէ բարեաց...: Եւ որ գրէ զսա եւ նորոգէ, աղաչեմ գրել եւ զսակաւ բանս յիշատակիս մերոյ, եւ որք լսեն մեզ եւ գրենն՝ գրեսցի անուն նոցա անջինջ առաջի Աստուծոյ:

ԳԼՈՒԽ Բ.
ԽԱՒՍՔ ԵՒ ՊԱՏՈՒԷՐ ԳՐՈՑՍ ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ ՈՐՔ ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼ ԵՆ ՅԱՊԱԳԱՅՆ ԺԱՌԱՆԳԵԼ ԶՍԱ, ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ ԺԱՌԱՆԳՈՂԱՅՆ

Յանմատոյց լուսոյ կազմեալ են ճանապարհք իմ, եւ ճառագայթարձակ հրաբորբոք ջահիւ պայծառացեալ են նրբագոյն շաւիղք իմ...: Իսկ յօրն ահագին եւ յատեանն սարսափելի առաջի անաչառ դատաւորին՝ դու պսակեսցես ոսկեճաճանչ եւ արեգակնափայլ լուսով քո զգլուխ իմ, ամէն:

ԳԼՈՒԽ Գ.
ՈՒՂԻՂ ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆՆ

Հաւատով խոստովանիմ զհամագոյ զամենասուրբ Երրորդութիւնն անբաժանելի, անսկիզբն եւ անվախճան..., մի կամք եւ մի թագաւորութիւն եւ իշխանութիւն, մի մեծութիւն եւ պատիւ, մի ճոխութիւն եւ մի աստուածութիւն՝ փառաւորեալ անլռելի երեքսրբեան ձայնիւ ի հոգեղէն հրեղինացն եւ ի մարմնեղէն հողեղինացս այժմ եւ յանսպառ յաւիտեանս, ամէն:

ԳԼՈՒԽ Դ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՅԱՂԱԳՍ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԵՌԱՆՁՆԵԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆՆ, ԵՒ ՄԻ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ

Վկայութիւնք ի մարգարէութեանց
Վկայութիւնք յԱւետարանէն
Վկայութիւնք սուրբ առաքելոցն Յիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ
Դիոնեսիոսի Աթենացւոյ եպիսկոպոսի վկայութիւնք
Դիոնեսիոսի Աղեքսանդրու հայրապետի վկայութիւնք ընդդէմ Սամոստացւոյն
Իգնատիոսի Անտիոքու եպիսկոպոսի որ եւ Աստուածազգեացն՝ ի թղթէն որ առ Պողիկարպոս
Նորին՝ յԵփեսացւոց թղթէն
Նորին՝ ի Զմիւռնոյ թղթէն
Նորին՝ ի թղթէն որ առ քաղաքն Փիլիպպեայ
Երանոսի հետեւողի առաքելոցն (Լուգդունոյ եպիսկոպոսի)
Գրիգորի Սքանչելագործի վկայութիւնք
Սեղբեստրոսի Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք

Ցուլեայ Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք ի թղթէն որ առ Դիոնեսիոս
Ուիտալայ Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք
Պետրոսի Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք
Փելիկեայ Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք
Ի հարցմանցն Կեղեստինոսի Հռոմայ հայրապետի եւ Բարսամայի Անտիոքայ եպիսկոպոսի
Ոնորայ Հռոմայ հայրապետի
Աթանասի Աղեքսանդրու հայրապետի՝ ի թղթէն որ առ Յոբիանոս թագաւորն
Նորին՝ ընդդէմ Ապողինարի
Նորին՝ ընդդէմ Սամոստացւոյն
Նորին՝ առ Դեղփոս (Փիլադելփոս) եպիսկոպոս
Նորին՝ առ Եպիկտետոն Կորնթացւոց եպիսկոպոսն
Նորին՝ ընդդէմ Արիոսի
Նորին՝ ի Յայտնութեան ճառէն
Նորին՝ ի բանն Պետրոսի առաքելոյ

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՅԱՂԱԳՍ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԵՌԱՆՁՆԵԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆՆ, ԵՒ ՄԻ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ (Շար.)

Աթանասի Աղեքսանդրու հայրապետի՝ ի խնդրոյ Եպիկտետոնի Կորընթացւոց եպիսկոպոսի
Կիւրղի Աղեքսանդրու հայրապետի՝ ի ժողովն Եփեսոսի ասացեալ ընդդէմ Նեստորի
Նորին՝ առ Ղեգէոս քահանայ
Նորին՝ ի թղթէն որ առ Թէոդոս թագաւորն
Նորին՝ ի Պարապմանց գրոց
Նորին՝ ի թղթէն որ առ Ակակ Մելետինոյ եպիսկոպոսն
Նորին՝ ի Գանձէն
Նորին՝ յԱւետարանին մեկնութենէն
Թէոփիլի Աղեքսանդրու հայրապետի՝ ի թզենւոյն ճառէն:
Տիմոթէի Աղեքսանդրու հայրապետի վկայութիւնք
Պետրոսի վկայի Աղեքսանդրու հայրապետի
Դիոսկորոսի Աղեքսանդրու հայրապետի ի Գանգրայ յաքսորանացն, ի գրոցն որ Սեկունդինան
Սրբոյն Աղեքսանդրի հայրապետի Աղեքսանդրու
Կիւրղի Երուսաղէմայ հայրապետին
Յովհաննու Երուսաղէմայ հայրապետին
Անտիոքայ երկրորդ ժողովոյն
Տիտոսի Անտիոքու հայրապետի
Երեքթեայ Անտիոքու Պիսիդայ հայրապետի
Սեւեռի Անտիոքու հայրապետի՝ ի Կաթողիկեայց մեկնչէն

ԳԼՈՒԽ Զ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՅԱՂԱԳՍ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԵՌԱՆՁՆԵԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆՆ, ԵՒ ՄԻ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ
(Շար.)

Գրիգորի Աստուածաբանի՝ ի թղթէն որ առ Կլեդոնիոս
Նորին՝ յՈրդւոյ ճառէն
Նորին՝ ի Զատկին ճառէն
Նորին՝ ի բանէն զոր ասէ վասն գործոցն Քրիստոսի
Բարսղի՝ ընդդէմ երկաբնակացն վկայութիւնք
Նորին՝ ընդդէմ Ապողինարի
Գրիգորի Նիւսացւոյ՝ ի Բնութեանց գրոցն որ վասն հոգւոյ եւ մարմնոյ միաւորութեան
Նորին՝ ընդդէմ Եւնոմիոսի
Նորին՝ ի թղթէն որ առ Թէոփիլոս Աղեքսանդրու հայրապետն
Ի հարցմանցն Բարսղի եւ Գրիգորի
Եփրեմի՝ յԵրրորդութեան ճառէն
Նորին՝ յԱւետարանին մեկնութենէն
Նորին՝ ի հաւատոյ բանէն

ԳԼՈՒԽ Է.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՅԱՂԱԳՍ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԵՌԱՆՁՆԵԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆՆ, ԵՒ ՄԻ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ
(Շար.)

Եփրեմի՝ յԱւետարանին մեկնութենէն
Եպիփանու՝ յԸ. Սաղմոսին մեկնութենէն
Նորին՝ ի հաւատոյ բանէն
Նորին՝ ի ԺԵ. Սաղմոսի մեկնութենէն
Նորին՝ յԱկանց գրոց
Նորին՝ ի հաւատոյ բանէն
Յովհաննու Ոսկեբերանի՝ ի ներբողական ճառէն որ յաւետիս սուրբ Կուսին, զոր ասաց ընդդէմ Արիանոսի
Նորին՝ ի ճառէն որ աղաւթէր Յիսուս ի լերինն
Նորին՝ ի Փիլիպպեցւոց թղթոյն մեկնութենէն
Պրոկղի Կոստանդնուպալսի հայրապետի՝ ի ներբողինէ Կուսին
Նորին՝ ընդդէմ Նեստորի
Նորին՝ ի ներբողինէն զոր ասաց յաւետարանիչն Ղուկաս
Ատտիկոսի Կոստանդնուպալսի եպիսկոպոսի
Մարութայ Նփրկերտոյ եպիսկոպոսի, որ է Մուփարկինս
Յակոբայ Սրճոյ եպիսկոպոսի՝ ի ճառէն որ յաստղն եւ ի մոգսն
Նորին՝ ի Յարութեան ճառէն
Հիպպոդիտեայ եպիսկոպոսին
Թէոդորիտայ Անկիւրիոյ եպիսկոպոսի վկայութիւնք
Մելիտոնի եպիսկոպոսի՝ ի թղթէն որ առ Եւտրեպիոն
Զենոբայ եպիսկոպոսի
Ապլփեսի (Ապլփերոսի, Ապափինոսի) եպիսկոպոսի եւ մարտիրոսի
Փիլաքսոնի եպիսկոպոսի Արբոր քաղաքի
Փիլաքսոնի Անկառացւոյ

Ամփիլոքսոնի եպիսկոպոսի Իկոնացւոյ
Սեբերիանոսի եպիսկոպոսի Գաբաղացւոյ
Ակակայ Մելետինոյ եպիսկոպոսի
Իսիդորոսի Եղիսոյտացւոյ ի Ռ. թղթոցն
Ապղեայ Քերտոնի եպիսկոպոսի
Յովսեփայ Արձնոյ եպիսկոպոսի
Թէոփոնի եպիսկոպոսի Եթովպացւոյ
Մեծին Եղիսառոնի՝ ի բանէն որ ասէ. Դատաստանք Տեառն անդունդք բազումք
Պանփիլեայ՝ յառ Սկիւթացին ճառէն
Ի թղթէն Առիստիդայ փիլիսոփայի որ առ Մենանդրոս փիլիսոփայ
Ի թղթէն Պոենպոսի եպիսկոպոսի Կորնթոսի, որ ընդդէմ Սամոստացւոյն թղթոցն
Դակեղայ (Դահեղայ) Եղեսայ եպիսկոպոսի
Մեթոդի եպիսկոպոսի եւ մարտիրոսի՝ ի Համբարձման ճառէն
Ծմաւոնի եպիսկոպոսի
Եգէասի մեծ վկային Քրիստոսի
Մեծին Տեղէայրենոսի
Որոգինէի
Ամղիքոսի Իկոնացւոյ
Նեսերէ Մուսոյ եպիսկոպոսի
Կիպրիանոսի եպիսկոպոսի եւ վկայի Քրիստոսի
Երանելւոյն Յովհաննու
Վասն ժողովոյն Քաղկեդոնի
Ի չորեքտասան թղթոցն Ակակայ Կոստանդնուպալսի հայրապետի եւ Պետրոսի Աղեքսանդրու հայրապետի, զոր յետ ժողովոյն Քաղկեդոնի գրեցին առ միմեանս
Վասն Սիմէոնի Սիւնակեցին որ յԱնտիոք
Ի հաւատոյ թղթէն Անաստասայ թագաւորին որ յետ ժողովոյն Քաղկեդոնի
Ի հաւատոյ թղթէն Զենոնի թագաւորին որ յետ ժողովոյն Քաղկեդոնի

Եւ արդ հաւաքեցաք յոլով վկայութիւնս յամենայն ազգաց լուսաւորչացն բանից որք հաւատոյ սիւնք էին, որպէս եւ ի սկզբան գրոցս ասացաք։

Դարձեալ ել, ո՞վ սիրելի, եւ որպէս նախ խոստացաք, հաւաքեսցուք բազում վկայութիւնս եւ ի մերոց Հայաստանեայց աստուածաբնակ հայրապետացն եւ ի սրբազան հոգիընկալ վարդապետացն բանից, որք մաքրափայլ եւ գերիմաստ բանիւ արեգակնանման ջահաբորբոք լուսով հաւատոյ, ուղիղ դաւանութեամբ շարադրեցին ճառս բազումս ի մարդեղութիւն Բանին Աստուծոյ ընդդէմ ամենայն հերձուածողացն։ Եւ արդ սկիզբն արասցուք կամաւք Տեառն ուստի արժան է սկսանել՝ ի հարէն եւ ի լուսաւորչէն մերմէ սրբոյն Գրիգորէ աստուածազգեցէ։

Սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի վկայութիւնք
Ի հաւատոյ թղթէն Սահակայ եւ Մաշտոցի զոր գրերցին առ Պրոկղ հայրապետ
Ի հաւատոյ ճառէն Դաւթի Հայոց փիլիսոփայի
Ի հաւատոյ ճառէն Մովսէսի Հայոց քերթողահարն

Ի մեծափառ հաւատոյ գրոցն Անանիայի Հայոց վարդապետի
Գրիգորի Նարեկացւոյ Հայոց վարդապետի
Պետրոսի Հայոց քերթողի
Պաւղոսի Հայոց վարդապետի
Ի հաւատոյ թղթէն Կոմիտասայ Հայոց կաթողիկոսի
Խոստովանութիւն Մանազկերտոյ ժողովոյն
Ի գրոցն որ Կրաւնաւոր կոչի ընդդէմ Նեստորի
Ի հաւատոյ թղթէն Մաթուսա[ղա]յի Սիւնեաց եպիսկոպոսի զոր գրեաց հրամանաւ Եզրի Հայոց կաթողիկոսի եւ այլ եպիսկոպոսացն՝ առ Հերակլ արքայն Յունաց
Ի հաւատոյ թղթէն Սամուէլի Հայոց կաթողիկոսի զոր գրեաց պատասխանի Թէոդորոսի Մելիտենոյ պատրիարքի
Ի հաւատոյ թղթէն Սամուէլի Հայոց վարդապետի զոր գրեաց ընդդէմ երկաբնակացն ի խնդրոյ իշխանին որ մականուն Ոսկեձեռն կոչիր
Ի հաւատոյ թղթէն Տիրանոյ (Տիրաննոյ) Հայոց վարդապետի զոր գրեաց առ Սինաքերեմ
Ի հաւատոյ թղթէն Սահակայ Հայոց վարդապետի որ առ Փոտ
Ի հաւատոյ թղթէն Խոսրովու Հայոց հռետորի
Եղիշէի Հայոց վարդապետի
Ի հաւատոյ թղթէն Յեսուայ Խորխոռունեաց եպիսկոպոսի
Ի հաւատոյ բանէն Դրնայ ժողովոյն
Ի հաւատոյ թղթէն միջնոյ Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի զոր գրեաց ի խնդրոյ Մուշեղայ Բագրատունւոյ
Ի հաւատոյ թղթէն Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի
Ի հաւատոյ թղթէն Ներշապհոյ Մամիկոնէից եպիսկոպոսի եւ Գրիգորի Արծրունեաց եպիսկոպոսի
Ի հաւատոյ թղթէն Ստեփանոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի որ առ Գերմանոս
Նորին՝ յերկրորդ թղթէն զոր գրեաց վասն հաւատոյ, պատասխանի թղթոյն Անտիոքայ պատրիարքին
Ի հաւատոյ թղթէն Աբրահամու եպիսկոպոսի
Ի թղթէն Եզնկայ որ առ Մաշտոց
Այլ հաւաքումն բանից՝ ի Հայոց վարդապետաց
Ներսէսի վերջնոյ իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ԸՆԴԴԷՄ ՆՈՅԱ ՈՐՔ ԱՊԱԿԱՆԱՑՈՒ ԱՍԱՑԻՆ ՋԱՆԱՊԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԱՆԳՈՍՆԵԼԻ ԿԻՐՔ ԵՏՈՒՆ ՆՄԱ ՈՐ Է ԿԵՐԱԿՐՈՅ ԵՒ ԸՄՊԵԼԵԱՑ ԱԽՏԱԲԱՐ ՀՈՍՈՒՄՆ

Երանոսի հետեւողի առաքելոցն որ աշակերտ էր Յովհաննու առետարանչին
Աթանասի եպիսկոպոսի
Պետրոսի Հռոմայ հայրապետի
Անտիոքու երկրորդ ժողովոյն
Գրիգորի Աստուածաբանի՝ ի զատուցեալ ճառէն
Բարսղի

Յովհաննու Ոսկեբերանի՝ ի ճառէն որ վասն թլփատութեան տեառն եւ քառասնաւրեայ գալստեանն ի տաճարն
Պրոկղի Կոստանդնուպալսի եպիսկոպոսի
Կիւրղի Աղեքսանդրու հայրապետի՝ ի Ղուկասու Աւետարանին մեկնութենէն
Նորին՝ ի Ղեւտականէն
Ապողինարի՝ յՂեւտականէն
Եպիփանու Կիպրոսի եպիսկոպոսի
Եփրեմի ծառայի Աստուծոյ
Փիլաքսոնի եպիսկոպոսի Արբոք քաղաքի
Սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի
Ի հաւատոյ թղթէն Հայոց զոր գրեցին միաբան առ Թէոդոս թագաւորն
Ի հաւատոյ թղթէն Միայէլի (Միսայէլի) եպիսկոպոսի զոր գրեաց պատասխանի հարցմանց քաղկեդոնականացն
Անանիայի Հայոց վարդապետի
Ներսիսի վերջնոյ Հայոց կաթողիկոսի

Եւ ես ողորմելիս Վարդան որ հաւաքեցի զայս աստուածային եւ լուսափայլ մարգարիտս հաւատոյ մեծաւ ցանկութեամբ յուսոյ եւ սիրոյ, հետեւելով աստուածազան եւ բարեփառ հարցն ուղիղ դաւանութեան՝

Հաւատով խոստովանիմ անթերի մտաւք զհամագոյ եւ զամենասուրբ Երրորդութիւնն անբաժանելի, յամենայնի կատարեալ ... վասն արդարակրոյով դատաստանին եւ իրաւանցն զոր առնէ, որ է աւրհնեալ այժմ եւ յանապատ յաւիտեանս որ գալոց է:

Արդ մեծաւ հոգաբարձութեամբ եւ ըղձալի սիրով հաւատոյ արարաք հաւաքումն բազում բանից ... ընդդէմ նոցա, որք ապականացու ասացին զանապսկան մարմին Աստուծոյ Բանին, եւ անգոսնելի կիրք ետուն նմա:

ԳԼՈՒԽ Թ.
ԱՅԼ ԼՈՒԾՄՈՒՆՔ Ի ՄԵԿՆՉԱՑՆ

— Վասն առուրն այնորիկ ոչ ոք գիտէ ...
— Ոչ է իմ տալ, այլ որոց տուեալ է ...
— Հայր իմ մեծ է քան զիս ...
— Հայր, եթէ հնար է՝ անցցէ բաժակս ...
— Ոչ է իմ կամքս, այլ քոյդ ...
— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս ...
— Որ յաւուրս մարմնոյ իւրոյ աղաւթէր առ այն ...

Եւ արդ՝ հաւաքեցաք յոլով վկայութիւնս յամենայն ազգաց լուսաւորչացն բանից, որք հաւատոյ սիւնք էին որպէս եւ ի սկզբան գրոյս ասացաք:

Դարձեալ ե՛կ բաղձալի եւ բե՛ր ի միտս քո, զի խնամակալութեամբ Հոգւոյն Աստուծոյ հաւաքեսցուք եւ այլ վկայութիւնս, որ կարի եւս պիտանացու է մերս եկեղեցւոյ կարգաց եւ աւրինաց, որք են խորհրդածութիւնք հաւատոյ յամենայն ազգաց սուրբ առաջնորդաց եւ ի մերոց Հայաստանեայց ...:

Եւ արդ՝ սկիզբն արասցուք ուստի սկսանել արժան է: Նախ վասն

ծննդեանն Տեառն եւ մկրտութեանն, եւ վասն սուրբ պատարագին, եւ Խաչեցարին, եւ զելի, եւ մատաղի զատկի եւ ննջեցելոց, եւ վասն գառինն՝ զի եկեր Տէրն յերեկոյին հինգշաբաթին, վասն աղի։

ԳԼՈՒԽ Ժ.
ՎԱՍՆ ՃՐԱԳԱԼՈՒՑԻՆ, ԶԻ ԵՐԵԿՈՒՆՆ ՊԱՐՏ Է ՈՒՏԵԼ

Կիւրղի՝ ի Պարապմանց գրոց, ի Թէոդոսի թղթէն, զի պարտ է ուտել երեկունն ճրագալուցին

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՎԱՍՆ ԾՆՆԴԵԱՆՆ ՏԵԱՌՆ ԵՒ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆՆ, ԶԻ ՊԱՐՏ Է Ի ՄԻՈՒՄ ԱՒՈՒՐ ՏԱՒՆԵԼ Ի ՎԵՑՆ ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ

Ի Կղեմայ՝ յառաքելասահման կանոնացն
Պողիկարպոսի եպիսկոպոսի՝ զոր լուաւ ի Յովհաննէ
Մակարայ Երուսաղէմի հայրապետի
Յովհաննու Երուսաղէմի հայրապետի
Նեքտառեայ Հռոմայ հայրապետի
Գրիգորի Աստուածաբանի
Բարսղի
Հիպպոդիտեայ եպիսկոպոսի
Սերերիանոսի եպիսկոպոսի՝ ի Ղուկասու Աւետարանին մեկնութենէն
Ի թղթէն Մելիտոնի եպիսկոպոսի որ առ Եւտրեպիոն
Կիպրիանոսի եպիսկոպոսի
Մարութայի Նփրկերտոյ եպիսկոպոսի
Ի Կարնոյ կանոնացն որ եղաւ հրամանաւ Յուստիանոսի արքային
Վասն Արտեմոնի
Ի թղթէն Գրիգորի Արծրունեաց եպիսկոպոսի զոր գրեաց յԵրուսաղէմայ ի Հայք
Յովհաննու իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի
Ի հարցմանցն Կոմիտասայ Հայոց կաթողիկոսի եւ պատրիարքին
Ի հաւատոյ թղթէն Ստեփանոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի զոր գրեաց պատասխանի թղթոյն Անտիոքայ պատրիարքին
Ի գրոցն որ կոչի Կրաւնաւոր
Անանիայի Հայոց վարդապետի
Ի հաւատոյ թղթէն Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի որ առ Մանիլ թագաւորն

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ԸՆԴՌԷՄ ՆՈՅԱ ՈՐՔ ԱՍԵՆ ԹԷ ՏԷՐՆ ՄԵՐ ԶԳԱՌՆ ՈՉ ԵԿԵՐ ՅԵՐԵԿՈՅԻՆ ՀԻՆԳՇԱԲԱԹԻՆ

Յովհաննու Ոսկեբերանի՝ յԱւետարանին մեկնութենէն
Նորին՝ այլուստ
Զենոբայ եպիսկոպոսի
Մարութայի Նփրկերտոյ եպիսկոպոսի
Ներսիսի [վերջնոյ, Հայոց կաթողիկոսի]

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ԶԻ ՊԱՐՏ Է ԶՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳՆ ԱՆԽՄՈՐ ԵՒ ԱՆԶՈՒՐ ՄԱՏՈՒՑԱՆԵԼ, ԱՆԱՂ ԵՒ ԱՆՁԷԹ

Թադէոսի առաքելոյ
Մակարայ Երուսաղէմայ հայրապետի
Գրիգորի Աստուածաբանի
Ի չորրորդ գրոցն Լեւոնի Հռոմայ հայրապետի
Եփրեմի եւ Զենոբայ
Ամոիկոսի եպիսկոպոսի
Կիպրիանոսի եպիսկոպոսի՝ յՈղորմութեան ճառէն
Կիւրղի՝ ի Պարապմանց գրոց
Նորին՝ ի Ղեւտականէն
Ի հարցմանցն Կեղեստինոսի Հռոմայ հայրապետի եւ Բարսամայի Անտիոքայ եպիսկոպոսի
Ի Կարնոյ կանոնացն որ եղաւ հրամանաւ Յուստիանոսի
Ի գրոցն որ կոչի Կրաւնաւոր
Յովհաննու Ոսկեբերանի
Յովհաննու իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի
Ի հաւատոյ թղթէն տեառն Գէորգայ Հայոց կաթողիկոսի որ առ Յովհաննէս պատրիարքն Ասորւոց
Ի հարցմանցն Կոմիտասայ Հայոց կաթողիկոսի եւ պատրիարքին
Ի հաւատոյ թղթէն Տիրանոյ (Տիրաննոյ) Հայոց վարդապետի
Ի հաւատոյ թղթէն Խոսրովու Հայոց հոետորի
Ի հաւատոյ թղթէն Ներսէսի որ առ Մանիլն

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ԶԻ ՊԱՐՏ Է ԶԽԱՉԵՑԱՐՆ ԱՍԵԼ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ԱՒՈՒՐ Ի ԴԷՄՍ ՈՐԴՒՈՅ

Մանուէլի եպիսկոպոսի՝ վասն տաւնի սուրբ խաչին
Նեքտառեայ Հռոմայ հայրապետին
Բան ի գրոցն Սոկրատայ
Նորին Իգնատիոսի որ եւ Աստուածազգեացն
Կղեմայ Հռոմայ հայրապետի
Ի գրոցն Աւրեղիանոսի Հռոմայ հայրապետին որ Կանոնաց լրմունք կոչի
Ի գրոցն Որոգինէի որ Զատկաց կոչի
Իսիդորոսի Եղիստացւոյ՝ ի Ռ. թղթոցն
Գրիգորի Աստուածաբանի
Մեծին Բարսղի
Եպիփանու Կիպրացւոյ
Կիւրղի Երուսաղէմայ հայրապետի
Յովհաննու Ոսկեբերանի՝ ի յԵսայուն մեկնութենէն
Դաւթի Հայոց փիլիսոփայի
Ի հաւատոյ բանէն Դրւնայ ժողովոյն
Ի հաւատոյ թղթէն Ստեփանոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի զոր գրեաց պատասխանի Անտիոքայ պատրիարքին

Ի հաւատոյ թղթէն Ներսէսի միջնոյ Հայոց կաթողիկոսի
Ի հարցմանցն Կոմիտասայ Հայոց կաթողիկոսի եւ պատրիարքին
Ի հաւատոյ թղթէն Խոսրովու Հայոց հոռետորի
Ի հաւատոյ թղթէն տեառն Գէորգայ Հայոց կաթողիկոսի որ առ պատրիարքն Ասորւոց Յովհաննէս
Ի հաւատոյ թղթէն Ներսէսի վերջնոյ Հայոց կաթողիկոսի որ առ Մանիլ թագաւորն

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.
ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ՅԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ ԳՐՈՑ ՎԱՍՆ ՈՒՐԲԱԹԱԶԵԼԻ ԶԻ ՍՈՒՏ Է ՅԱՄԵՆԱՅՆԻ

Ի հաւատոյ թղթէն տեառն Գէորգայ Հայոց կաթողիկոսի որ առ պատրիարքն Ասորւոց Յովհաննէս վասն ուրբաթազելի զի սուտ է
Սեւեռի՝ յԱրարածոց
Բարսղի՝ յԱրարածոց
Որոգինէ
Դիոնեսիոսի Աղեքսանդրու հայրապետի
Կիւրղի Աղեքսանդրու հայրապետի
Յովհաննու Ոսկեբերանի՝ յԱրարածոց
ՅԱրիստոտէլէն վկայ բանիս

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.
ՎԱՍՆ ՁԱՏԿԻ ՄԱՏԱՂԻ, ԶԻ ԲԱՐԻ Է ԵՒ ՉԷ ԽՈՏԱՆ

ՅԱռաքելական երկրորդ կանոնացն զոր գրեաց Կղեմ ամենայն հեթանոսաց
Ի Նիկիայ երկրորդ կանոնացն, ընդդէմ նոցա որ խոտեն զազապս որ է մատաղ ննջեցելոց
Ի Գանգրայ կանոնացն
Ի Բարսղի կանոնացն
Սահակայ Պարթեւի
Հարցումն Աշոտոյ իշխանին վասն մատաղի: Ասէ Սահակ վարդապետն Հայոց
Վասն աղի աւրհնութեան: Յոստոսի երրորդ եղելոյն եպիսկոպոս յԵրուսաղէմ զկնի Յակոբայ եւ Շմաւոնի

Խոստովանութիւն մեղաց եւ խայտառակութիւն անձին ինքնայաւժար կամաւք եղկելոյս Վարդանայ, եւ որ ասէ՝ յիւր կողմն լսէ Աստուած.

Սկիզբ՝
Ո՞վ դուք ընտրեալք եւ պիտանիք,
Հարք եւ եղբարք իմ եւ որդիք...

Վերջ՝
Որք զԱստուած Բանըն միշտ աւրհնեմք,
Զքեզ ընդ նըմին փառաւորեմք:

Եւ է սա երկոտասան գիրք գրեալ եւ փոխեալ յառաջին աւրինակէն ձեռամբ մեղապարտիս Վարդանայ, եւ առաքեալ սրսակ ուղղափառ հաւատոյ

եկեղեցւոյ Հայաստանեայց որպէս եւ այլքն որ յառաջ քան զսա, թողեալ յիշատակ բարի մեզ եւ ծնաւղաց եւ եղբարց մերոց, եւ ազգի մերոյ: Եւ արդ՝ առ ոտս ամենեցուն անկեալ պաղատիմ աղերսանաւք եւ աղաչեմ, արարէք յիշելոյ արժանի զմեզ զամենեսեան, եւ խնդրեցէք թողութիւն մեղաց մերոց յողորմածէն Յիսուսէ Քրիստոսէ Աստուծոյ մերմէ, զի թերեւս ապրեսցուք յանընպաւ տանջանացն, որ եւ զձեզ փրկեսցէ Աստուած ի մահուանէ, եւ նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Եւ գրեցաւ սա ի Պարվաւան, ի ՈԺԸ մերոյ թուիս, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնիս եւ Սրբոյ Նշանիս, յառաջնորդութեան տեառն Մանուէլի սրբազանեալ եպիսկոպոսի:

Այս ինչ է կարգեալ յայս աստուածաբնակ տաւս.

Ա. Սակաւ բան մեր յիշատակին:

Բ. Եւ պատուէր գրոցս առ ժառանգաւոս իւր:

Գ. Եւ ուղիղ դաւանութիւն սուրբ Երրորդութեան:

Դ. Եւ բազում վկայութիւնք ընդդէմ երկաբնակացն:

Ե. Եւ բանն զոր ասէ սուրբն Աթանաս թէ՝ Ո՞ր դժոխք զգայուեցան ասել մի բնութիւն Բանին Հաւր, եւ մարմնոյն որ ի Մարիամայ:

Զ. Եւ զոր Աստուածաբանն ասէ թէ՝ Բնութիւնք երկուք:

Է. Եւ զոր Եփրեմ ասէ. Թող լիք զնա չարչարել, եւ թէ ի մահու անդ ոչ էր նա ընդ նմա:

Քանզի յայս երեք բանս զոր այս երեք սուրբքս ասեն, բազումք տկարանան եւ զուղիղն ոչ կարեն իմանալ: Իսկ դու գտցես զսուսա պարզս մեկնեալս յիւրաքանչիւր կարգն շնորհաւքն Աստուծոյ, որով իմանաս զճշմարտութիւնն եւ յամաւթ առնես զանոսպայսն որք անմիտք են:

Ը. Եւ ընդդէմ նոցա յոլով վկայութիւնք, որք ապականացու ասացին զանապական մարմին տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ անգոսնելի կիրք ետուն նմա այսինքն կարակրոց եւ ըմպելեաց ախտաբար հոսումն: Արդարեւ վայ է նոցա:

Թ. Եւ վասն դժուարալուր բաներու. Ո՛չ է իմ տալ, եւ Անցո՛ զբաժակս, եւ որք այսպիսիք են:

Ժ. Եւ վասն ճրագալուցին, զի երեկունն պարտ է ուտել:

ԺԱ. Եւ վասն զի պարտ է ի վեցն յունուարի տաւնել ի միում աւուր զծնունդն տեառն եւ զմկրտութիւնն:

ԺԲ. Եւ զի եկեր Տէր զգառն յերեկոյին հինգշաբաթին:

ԺԳ. Եւ զի պարտ է զպատարագն անխմոր եւ անջուր մատուցանել:

ԺԴ. Եւ զի պարտ է ասել զխաչեցարն յամենայն աւուր ի դէմս Որդւոյ:

ԺԵ. Եւ զի սուտ է որ ուրբաթ զել առնէ:

ԺԶ. Եւ զի բարի է զատկի մատաղ եւ այլ մատաղ զոր առնեն, եւ աղն զոր աւրհնեն եւ տան անասնոց:

Զայսոսիկ գտցես եղեալ վկայութեամբ բազմաւ ամրացեալ, որով խնուս զբերանս հակառակողաց:

Արդ է սա գանձարան Աստուծոյ կենդանւոյ լցեալ անբաւ եւ անճառ լուսափայլ հաւատոյ մարգարտով: ...Սա է որ տեսանել տայ մեզ զԱստուած, եւ շրջել համարձակ եւ անամաւթ յահագին ատենին, եւ աւրհնեալ է Քրիստոս դատաւորն արդար: